

2.1 PROTAGONISTA: MÍSTODRŽITEL KARL HRABĚ COUDENHOVE

Na nejdůležitějším úřednickém místě v Čechách, jako přímý zástupce císaře a krále, působil do února 1896 František hrabě Thun. Změnu na tomto postu přinesl nástup nového kabinetu polského aristokrata Kazimíra Badeniho, který byl rozhodnutý přimět české poslance k návratu k vládní politice a pokračovat v tradici *železného kruhu pravice*, jak ji úspěšně dlouhá léta provozoval hrabě Taaffe. Aby se však s Čechy domluvil, musela vláda učinit poslaneckému klubu několik ústupků. V říšské radě totiž již neseděli staročeští notáblové, ale radikálnější mladočeši jako zástupci strany, která byla v 90. letech na vzestupu a postupně ovládla politickou scénu v Čechách. Vedle známých jazykových nařízení se nejviditelnějším ústupkem stalo odvolání v tu chvíli nepopulárního Thuna, který měl v Čechách pověst *výjimečného místodržitele*, který několik let držel nad Prahou výjimečný stav a do jehož úřadování spadal i pro rakouskou justici nelichotivý proces s tzv. Omladinou.²¹³ Výměna králova zástupce v zemi byla symptomatická pro nové poměry, ve kterých se personální otázky uvnitř státní správy měly stát nedílnou složkou politických jednání.

Výměny místodržitelů v Čechách běžně doprovázely změny vládní politiky, často se jednalo o dosazování muže tvrdé ruky, který by v Čechách dokázal zjednat pořádek. Diktát politické strany, které se císařův první zástupce v Čechách znelíbil, nicméně představoval novum Badeniho vlády. Pro Thuna to byla rána, kterou těžce nesl, a nepochybně své odvolání chápal jako křivdu.²¹⁴ Za jeho nástupce byl dosazen dosavadní zemský prezident ve Slezsku a Thunův blízký přítel Karl hrabě Coudenhove, pro nějž bylo povolání do Čech vrcholem jeho rychlé kariéry a zároveň úkolem, který jej během patnáctiletého působení v mimořádně těžkém a náročném úřadě zdravotně zcela zničil. V únoru 1896 přicházel do Prahy ovšem ještě jako muž na začátku čtyřicítky plný sil.

213 J. GALANDAUER, *František kníže Thun*, s. 74–84.

214 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, f. RA Thun-Hohenstein, A-3, XXIII – C I/XIX, č. 381, F. Thun K. Coudenhovovi 15. 1. 1896 (koncept). K tomu srov. ALBÍN BRÁF, *Život a dílo*, díl I: *Paměti*, ed. Josef Gruber, Praha 1922, s. 61–69.

OBR. 17

Místodržitel Karl hrabě Coudenhove vítá císaře Františka Josefa I. během jeho cesty po Čechách

Pro mladého hraběte Karla byla služba císaři nebo v církvi jediným východiskem z poměrně chudých poměrů.²¹⁵ Narodil se 8. února 1855 ve Vídni, otec byl důstojníkem v císařské armádě, mladší bratr Max Julius se později dal také do státních služeb (a během první světové války se stal i on českým místodržitelem). Hraběcí rod Coudenhove pocházel z Brabantska, a ještě než získal inkolát v Čechách, se rozdělil do dvou hlavních větví: Franz Karl Maria (1774–1838) založil starší, avšak právě nepřilíš majetnou větev, z rozrodu jeho mladšího bratra

215

Stručný biogram viz Coudenhove, Karl Maria, Graf, in: *Österreichisches Biographisches Lexikon (1815–1950)*, díl I, Wien 1954, s. 156.

Franze Ludwiga (1783–1854) vynikli především synové Karl Maria (1814–1868), generál, který založil větev Coudenhove-Honrichs (od počátku 20. století usedlou v Kunštátě na Moravě), zatímco jeho bratr Franz Karl (1825–1893) zakoupil velkostatek Poběžovice v západních Čechách a sňatkem s Marií von Kalergi pokračoval jeho rod jako Coudenhove-Kalergi.

Roku 1876 Karl u brněnského místodržitelství vstoupil do státní služby. Již za dva roky se stal okresním komisařem a za další dva roky jej čekalo povolání do ministerstva orby a povýšení na ministerského místotajemníka. V roce 1886 odešel z ministerstva do Čech a vrátil se k exekutivní službě, když jako místodržitelství tajemník nastoupil v Karlových Varech ve funkci správce okresního hejtmantství.²¹⁶ Toto působiště mělo v Čechách mimořádné postavení, Karlovy Vary a další blízká lázeňská města vyhledávala nejvyšší evropská společnost včetně pomazaných hlav a úkolem okresního hejtmána bylo tyto návštěvníky oficiálně uvítat jako zástupce císaře a vlády ve svém okrese a starat se o jejich bezpečí. Takovéto povinnosti kladly vysoké nároky na společenské vychování a u hraběte se dalo předpokládat, že jim dostojí lépe než někdo z měšťanských nebo vesnických poměrů.²¹⁷ Z Karlových Varů Coudenhove odešel již v hodnosti okresního hejtmána roku 1890 k místodržitelství, kde se zakrátko dočkal povýšení na místodržitelství radu a v říjnu 1892 také dalšího nelehkého úkolu. Jako vládní komisař dostal na starost správu statutárního města Liberec, jehož zastupitelstvo pro porušování zákona vláda rozpustila. Hrabě vedl radnici do zvolení nové městské rady a podle svého nadřízeného místodržitele Thuna se velmi dobře osvědčil, a tak následovalo další vyznamenání. V dubnu 1893 získal titul a charakter dvorního rady a již v září jej císař na Thunův návrh jmenoval místodržitelstvím viceprezidentem v Čechách. Tento mimořádný krok, kdy Coudenhove přeskočil celou jednu hodnostní třídu, místodržitel ve svém návrhu zevrubně odůvodnil a poměrně mladého úředníka vylíčil jako velmi schopného, objektivního, vzdělaného, pilného, bystrého, rozvážného, který se plně osvědčil jak v kanceláři, tak v exekutivní službě.²¹⁸ Coudenhove zde vystupoval jako příklad pravého františko-josefínského byrokrata, což můžeme částečně považovat za jisté *topoi* při líčení státního úředníka aspirujícího na povýšení, nicméně Coudenhove schopný a bystrý nepochybně byl. A proto také, když v úřadu

216 *Bohemia* 8. 2. 1913 (večerní vydání), s. 1–2.

217 MARIE MACKOVÁ, *Úřednictvo venkovských okresů v Čechách (1850–1914)*, Ústí nad Orlicí 2001, s. 162–163.

218 ŌStA, HHStA, f. KK, ka. 14/1893, č. j. 3880. Karl Coudenhove se ovšem také skvěle oženil, 14. října 1886 si ve vídeňském Votivním kostele vzal Marii, dceru nejvyššího komořího a prezidenta panské sněmovny Ferdinanda Leopolda hraběte Trauttmansdorff-Weinsberg (1825–1896), skrze jejíž matku byl spřízněn i s majetnou a vlivnou knížecí rodinou Liechtenstein. Mezi svědky nalezneme Jiřího Kristiána knížete Lobkowicze, Sigmunda hraběte Berchtolda, Franze I. knížete Liechtensteina, Julia hraběte Falkenhayna či Karlova bratra Maxe.

OBR. 18

Karl hrabě Coudenhove
v uniformě místodržitele

slezského prezidenta naprosto selhal Karl von Jaeger, nastoupil na jeho místo, aby dal zemskou správu do pořádku.²¹⁹ A že se mu to podařilo, dokládá návrh na jeho jmenování do čela místodržitelství v Čechách.

Čechy byly v rakouské byrokracii považovány za nejsložitější a nejnáročnější korunní zemi pro státní správu, místo místodržitele v Čechách patřilo k nejexponovanějším, velmi vyčerpávajícím a nadmíru stresujícím umístěním v celém Rakousku. Míra důležitosti úřadu, pokud bychom ji měřili jen podle výše platu, byla vyšší než samotného ministra. Vždyť ministr v činné službě pobíral 20 000 K plat a 20 000 K funkční přídavek, zatímco místodržitel v Praze měl sice plat 16 000 (byl

OBR. 19

Karl hrabě Coudenhove
s manželkou Marií hraběnkou
Trauttmansdorff-Weinsberg

totiž v nižší hodnostní třídě), ale jeho funkční přídavek činil 26 000 K, ročně si tak přišel na 42 000, funkční přídavek místodržitele například na Moravě byl o 10 000 nižší, stejně tak v národnostně rozděleném Štýrsku.²²⁰ Tento rozdíl měl odrážet nejen velikost země a obtížnost jejího spravování, ale i krytí náklady na reprezentativní povinnosti, které byly s úřadem neoddělitelně spjaty.²²¹

220

Srov. zákon č. 172 ř. z. z 19. 9. 1898, platové schéma a rozdělení funkčních přídavků ve státní správě. Funkční přídavek českého místodržitele byl tímto zákonem podstatně zvýšen, z 10 000 zl. (= 20 000 K) na 26 000 K, což odráželo stoupající náročnost úřadu.

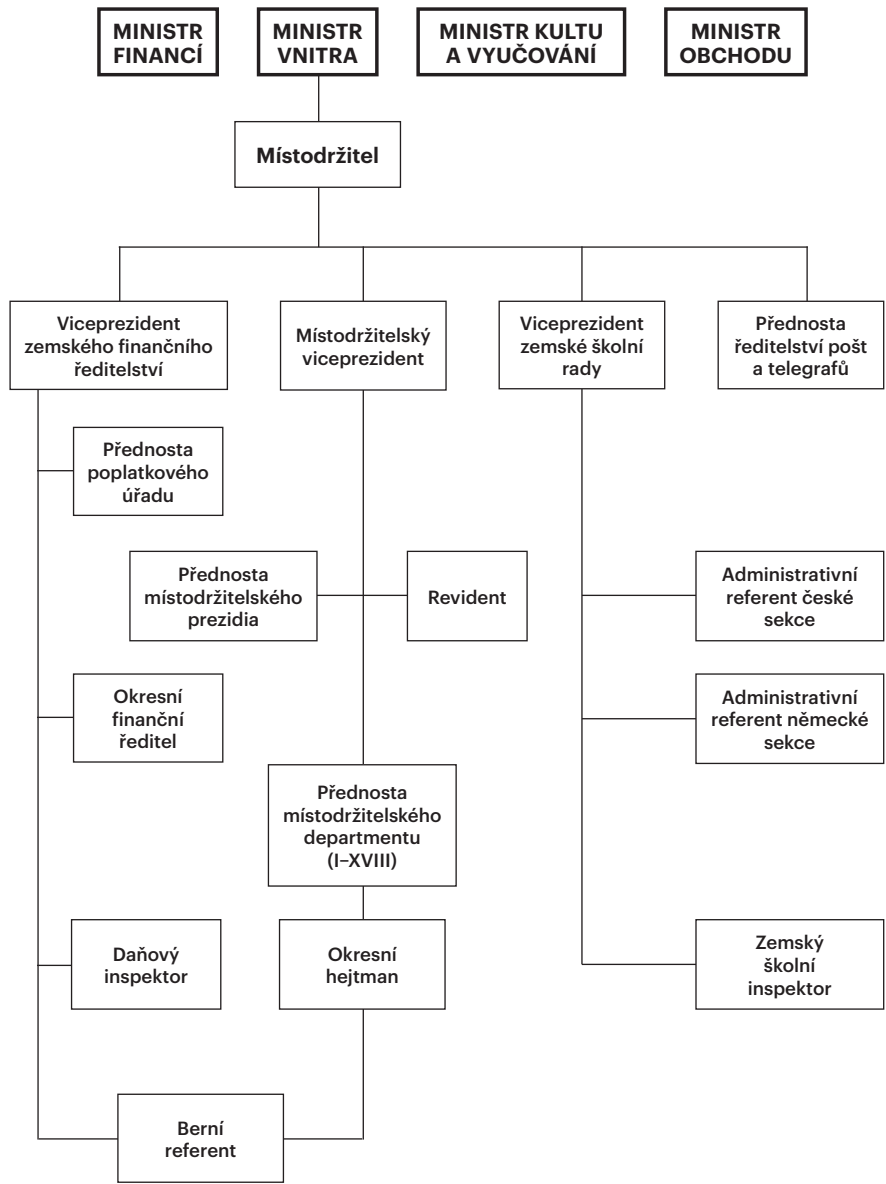
221

K postavení místodržitele srov. MARION WULLSCHLEGER, „Gut österreichische Gesinnung“: Imperiale Identitäten und Reichsbilder der letzten österreichischen

Místodržitel musel zastupovat císaře při otevření nových státních budov, zahájení činnosti nových úřadů a institucí, při vysvěcení kostelů (pokud k nim císař měl patronátní právo), na výstavách, přehlídkách a církevních i světských slavnostech, byl zván na výroční zasedání zemských spolků a organizací a současně sám v plešové sezóně pořádal bály a v průběhu roku organizoval soirée, večeře, navštěvoval premiéry divadelních a operních představení. Každodenně uděloval audience a přijímal deputace, které se obvykle domáhaly nějakého rozhodnutí náležejícího do kompetence jeho nebo jeho úřadu.²²² Místodržitel zastupoval vládu během zasedání českého zemského sněmu, pronášel vládní prohlášení na jeho počátku a sněm uzavíral, na něj poslanci směřovali svoje dotazy, tak jako interpelovali členy vlády v říšské radě. Místodržitel vedl celé místodržitelství, kde z větší části monokratickým principem rozhodoval o desetitisících správních úkonů ročně, jmenoval všechny nižší kancelářské úředníky, navrhoval jmenování konceptních úředníků a změny v organizaci politické správy v zemi. V tomto směru byl přímo podřízen ministru vnitra, kterému pravidelně posílal hlášení o situaci v Čechách.²²³ Mimoto podléhal místodržitel z titulu svého úřadu prezidentu zemské školní rady ministru kultu a vyučování, když spolurozhodoval o všech organizačních, personálních a finančních otázkách základního a středního školství v zemi. Dále vykonával v zastoupení panovníka patronátní právo nad stovkami farností v Čechách, důležitá byla i jeho role ve jmenování biskupů, kanovníků a dalších vysokých církevních hodnostářů. Jakémukoliv jeho návrhu nejhodnějších kandidátů na uvolněné místo muselo ministerstvo vždy přikládat nejvyšší váhu, protože pocházel od člověka skvěle obeznámeného s poměry v království.²²⁴ Místodržitel byl zároveň prezidentem zemského finančního ředitelství a tím pádem i hlavou veškeré finanční správy v Čechách, které platily co do daňových příjmů za nejnynosnější provincii.

Statthalter in Triest (1904–1918), in: *Eliten im Vielvölkerreich: Imperiale Biographien in Russland und Österreich-Ungarn (1850–1918)*, edd. Tim Buchen, Malte Rolf, München 2015, s. 90–106.

- 222 Ke vzniku úřadu místodržitele a vývoji jeho kompetencí srov. G. SEIDERER, *Österreichs Neugestaltung*, s. 190–216; EVA DRAŠAROVÁ, *České místodržitelství: Vznik, postavení a organizace centrálního politického úřadu v Čechách 1848–1855*, *Sborník archivních prací* 39/1989, č. 1, s. 197–219.
- 223 K postavení místodržitele na příkladu Moravského markrabství srov. PETER URBANITSCH, *Die Statthalter zwischen „Wien“ und „Brünn“*, in: *Brno Vídní, Vídeň Brnu: Zemské metropole a centrum říše v 19. století*, edd. Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř, Brno 2008, s. 103–125.
- 224 Srov. MAX HUSSAREK, *Zum Tatbestand des landesfürstlichen Nominations- und Bestätigungsrechtes für die Bistümer in Österreich 1848–1918*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 16/1927, s. 181–252.

Organizační struktura a řídicí vztahy mezi vedoucími úředníky státní správy v Čechách na přelomu 19. a 20. století